

NYILAS MISI KOLLÉGIUMA III.

A Légy jó mindhalálig helye iskolaregényeink sorában

Az iskolaregények, amelyeknek középpontjában mindig egy ifjú felnőtté válása áll, többnyire fiktív, kitalált helyszínen játszódnak. Így van ez Ottlik Géza Iskola a határon, Molnár Ferenc A Pál utcai fiúk vagy Szabó Magda Abigél című regényében. A Debreceni Kollégiummal kapcsolatban azonban már a 19. században kialakult egy másfajta írói hagyomány. Arany János verses elbeszélése (Bolond Istók), Jókai Mór regénye (És mégis mozog a föld), majd a 20. század derekén Karácsony Sándor írása (Holdbeli diákélet) vagy újabban Perjéssy-Horváth Barnabás Kollégium blues című regénye egyaránt a Debreceni Kollégiumot nevezi meg cselekménye helyszínéül. Úgy tűnik tehát, hogy Debrecen városának és nagy múltú iskolájának a magyar város- és iskolafejlődés terén jellegzetes, egyetemes élethelyzeteket modellező sajátosságai vannak, amit másfél évszázad óta legnagyobb íróink is ismernek. Ottlik Géza, Molnár Ferenc és Szabó Magda fiktív modell-iskolákat teremtenek, ahol a hősök valami addig ismeretlennel találkozva járják végig a felnőtté válás útját. Ezzel szemben a debreceni tárgyú iskolaregényekben maga a „debreceniség” teremt általános érvényű élethelyzeteket.

A „debreceniség” kérdésének ma már kiterjedt irodalma van. Témánk vonatkozásában itt csak annyit emelünk ki, hogy a fogalom mintegy kétszáz esztendővel ezelőtt született meg, és leginkább Kazinczy Ferenc író Debrecen-kritikája inspirálta, amelyet a költő halála (1805) óta tervezett, de végül csak 1836-ban felállított Csokonai-síremlék kapcsán kipattant, Árkádia-perként elhíresült vitában fogalmazott meg. Az ennek nyomán elterjedt Debrecen-kép (debreceniség) egyik pólusán a város és annak szellemi jelképe, a Kollégium áll, a maga szűklátókörűségével, maradiságával, a másikon pedig a kicsapott Csokonai által képviselt szabadabb szellemiség. A fentebb érintett irodalmi alkotások cselekményének is ez a leegyszerűsített séma a mozgatója: Bolond Istók elunja magát a régimódi kollégiumi oktatás során, s szellemileg többre vágyakozó lelke végül a színészet világába menekül; Jókai diákhőseit a közszellemet megzavaró titkos irodalmi tevékenységük miatt (Csittvári Krónika) csapják ki a Kollégiumból; Karácsony Sándor saját diákkori énjét megjelenítő diákhőse is többre vágyik, mint amit a Kollégium nyújtani képes, ezért épít a maga számára képzeletbeli (holdbeli) világot. Az 1980-as években játszó Perjéssy-Horváth-regény középpontjában pedig egyenesen a főhős, Blue diákkori Csokonai-dramájának diákszínpadra állítása áll.

Móricz is a fenti hagyományt követi: regénye helyszínéül saját egykori iskoláját nevezi meg, s ezzel az olvasót menthetetlenül az elé a kérdés elé állítja, hogyan is viszonyul az író a bemutatott világhoz. Ennek a viszonyulásnak két pólusa van: Nyilas Misi nagy tervekkel érkezik Debrecenbe, az emberiség tanítója szeretne lenni – ez áll az egyik oldalon. Érzékeny lelke azonban gyorsan megsérül a felnőttek világában, s a rábízott, majd elveszített reskontó körüli félreértések nyomán a regény végén már menekül Debrecenből – ezt látjuk a másik oldalon. Mindkét életérzésnek életrajzi gyökerei vannak: A Debrecen iránti csodálat és a Kollégiumhoz való ragaszkodás Móricznak egy életre szóló diákkori élménye; az ugyaninnen történő menekülés viszont már a felnőtt ember csalódása, visszavetítve a diákkori helyszínre. Debrecen így a regényben egyszerre a gyermekkori remények konkrét forrása és a reményeket derékba törő felnőtté válás jelképes színhelye is.

A regény értelmezői közül ezt a kettősséget legtisztábban az egykor ugyancsak debreceni diák, Karácsony Sándor pedagógiai író ismerte föl. Móricz regényéről egyrészt megállapítja, hogy az „bizony vádirat a javából”, másrészt viszont azt is látja, hogy „nincs hely a világon, ami egy pubertálót ezektől a kínoktól meg tudna oltalmazni. A debreceni kollégium sem képes erre, de nem is feladata ilyesmi... Aki le tudja venni szeméről a már-már pubertáló gyerek világszemléletének természetesen fekete szemüvegét és úgy nézi meg a debreceni kollégium belső életét, igaz, mély szeretettel megszereti ezt az alma matert és egyszeriben megérti, miért maradt meg annyi csapás közt olyan hosszú időn keresztül a református magyar nép. Többek között azért, mert volt Debrecenben egy ilyen kollégiuma. Isten kegyelméből volt, nem emberek érdeméből. De volt. És mert Isten kegyelméből való, higgyük el, hogy ezután is megmarad az időnek végezetéig.”¹ Amint alább látni fogjuk, a pubertáló gyermek sötét szemüvegét a megélt valóság, a kommun utáni megpróbáltatások helyezték vissza a felnőtt Móricz szemére.

Karácsony Sándor helyesen látja, hogy Móricz regényének épp az a jelentősége, hogy a „debreceniség” keretein belül képes modellezni egy összetett életérzést. Azaz, Aranyhoz, Jókaihoz hasonlóan, Debrecen és a Kollégium Móricznál is egyszerre maga a valóság és jelképes világmodell.

A Kollégium Oratóriuma (imaterme) az Ókollégium II. emeletén, a 19. század utolsó éveiben 1849 tavaszán itt tartotta üléseit a Magyar Országgyűlés alsó háza.